

**SANTA EUGÈNIA DE SALDET
i LA SEVA HISTÒRIA**

PER JAUME CAUSSA SUNYER

LEMA: La flor de l'arenal

SANTA EUGÈNIA DE SALDET i LA SEVA HISTORIA

La tramontana inlassable i capriciosa, quan vol entrar a esbandir la plana del molestós ponent, a les primeres embestides remolinen, alçant les arenies de la riba del Fluvià, i han format amb elles un munt a poca distància de l'Armentera, on és bastit el temple parroquial de Santa Eugènia de Saldet. Les poques llars del poble són arrupides al seu redós pel cantó de migdia, on passa el vell camí avui carretera a l'Arbre Sec, Ventalló i Vallveraia, que seguint la cèquia del molí de l'Armentera, té l'esguard sobre la plana tancada al migjorn per l'eurtí-mia del Montgrí.

A tramontana el Fluvià i les motes per defensar-se de les seves escames, belles arbrades i els sorrals que han envaït bon troç del terme saldetenc, més l'enginy i treball de l'home l'han transformat en un jardí. Passada la meitat del segle XIX, don Josep Català, de Girona, convertí les terres del mas Llausas i del mas Albert de la seva propietat, en un extens regadiu prenent l'aigua de la cèquia del Molí derivada del Fluvià; dividint la terra en parcelles d'una vessana arrendant-les a moltes famílies de Saldet i l'Armentera, obra que ha sigut decisiva en la creació de la riquesa i benestar actual de dites poblacions. Don Josep Francesc, de Cadaqués, que posseï al final aquell segle, tan esplèndida finca, seguí la mateixa norma d'explotació altruista, que han continuat els seus successors.

Segons fogatges fets al Principat, Saldet, en 1497, tenia 9 focs; en 1553, 6 focs; en 1708 en tenia 8; al 1790 hi havien 12 famílies com en l'actualitat, impassible segueix el seu ritme de vida, de pau i tranquil·litat, els seus casals mostren l'evolució del poble des del segle XII a l'actual, i la dels cultius de la plana, pasturatges, vinyes, cereals, horta i fruïterars, avui tot és un bell verger, s'hi contenen cinc masos o grans heretats, el mas Clarà (1540), el mas Llausas (1637) i el mas Trua (1768), el mas Albert i el mas Pepus, tots sobre construccions migevals i amb annexes ramaders, en particular grans corrals per a ovins.

El saldetenc a l'ésser molt feiner són aimants de les festes, i la dedicada a la seva patrona Santa Eugènia que s'escau l'onze de setembre, la celebra esplèndidament, acompanyats pels pobles veïns, qui no recorda amb enyorança el temps en que els hostalers de l'Armentera paraven taula al jardí del mas Llausas, servint suculentos porcions d'ànec i oca amb samfaina, més modernament sols és fan ballades al saló del Canyaveral del mas Albert.

Una festa molt devota i de pietós recolliment celebra Saldet, la dedicada a la Mare de Déu del Remei, aquell jorn s'hi fa un aplec de molt sentida devoció mariana.

L'immens verger de Saldet per la part de migjorn és travessat per l'antic camí de Pallàs, que va de l'Armentera a Ventalló poc després de l'indret de Saldet hi ha un extens cementiri, conegut de temps, més estudiat recentment pel Servei Arqueològic Provincial, dictaminant-lo com una necròpolis del Baix Imperi Romà i principis de l'Alta Edat Mitja, això suposa l'existència d'un poblat en les seves immediacions, tal vegada al mateix Saldet.

Molt probable que Saldet tingui origen antic; de temps remot tenia pastures comunals amb l'Armentera, prova indubtable d'antigor, mes l'Armentera en el segle x era possessió de Sant Pere de Roda i no és mencionat Saldet.

Segons l'ilustre historiador senyor Montsalvatge, en 1330 era senyor de l'Armentera i Saldet, En Bernat Guillem de Foxà, fent-li la seva esposa donació del senyoriu de Riumors. En l'any de 1605 Joan Cardella, veí de l'Armentera, capbrevà unes finques de la seva propietat en honor d'En Ramon de Xammar, senyor del Castell de Medinyà i de Sant Esteve de Guialbes, i de l'Armentera Saldet i Riumors, senyoriu en el que havia succeït per llegítims títols, a En Miquel de Sarriera, donzell senyor del Castell de Vullpellac, senyoriu que heretà el seu fill En Ramon de Xammar i de Foxà i successivament En Ramon de Xammar i Meca, En Ramon de Xammar i de Copons i En Josep de Xammar i de Pinós, que féu canalitzar de nou el riu Sirvent, obra importantíssima que facilità l'ésorro de les aigües estancades dels termes de Riumors, Castelló, Sant Pere Pescador i Vilamacolum, i més modernament les dels estanys de Vilacolum i Siurana, fent possible el cultiu de grans extensions de terra, l'ordenament de les closos de Castelló i Riumors, lliurant al país de febres pallúdiques. Els Xammars a l'Empordà no els coneixem pas per gent d'armes, sinó per protectors de l'agricultura i la ramaderia, exercint ells mateixos tan útils activi-

tats. La Casa de Xammar per matrimoni s'uní a la de Fonsdeviela, del títol marquesal de La Torre, don Josep de Fonsdeviela i de Xammar al primer terç del segle passat, al que succeí don Narcís de Fonsdeviela i de Sentmenat, tots dos ostentaren el títol de Marqués de La Torre.

Saldet i l'Armentera al 3 de juny de 1761, acordaren la divisió i repartiment de les 200 vessanes de prats que tenien en comú, i en 1855 la revisió i acord sobre el territori dels Pasquers, paraula que significa pasturatges.

Saldet passa a formar part del terme municipal de Ventalló, mes els lligams d'amistat amb l'Armentera són tan fermes, que son unes les seves festes i alegries, i també comparteixen els jorns d'infortunis i de dolor.

A la cimera de Saldet s'alça el temple parroquial de Santa Eugènia, i al seu costat els saldetencs hi tenen la seva darrera estada, si el dolor humà és infinit, infinita és la misericòrdia divina, i avui l'església de Saldet és un Santuari a la Verge remeiera i són molts els que la visitan per invocar-la, o bé atrets per la seva bellesa i austeritat acudeixen als divinals oficis que s'hi celebren, és a dir, en certes diades hi va nombre de fidels. No estaria equivocat qui projectés per el futur una diem-ne urbanització d'aquest cementiri al mateix lloc; ja hem vist que Saldet sempre és el mateix i ha d'estar junt a Santa Eugènia en vida i en mort.

Com que la tramontana al llarg de les centúries no ha cessat de portar-hi sorra, avui per passar l'única porta que té l'església oberta a l'extrem de l'edifici pel costat de migjorn s'han de descendre quatre graons per arribar al portal, té dues arcades de pedra rodones amb senzilles impostes i el timpà llis, es baixen dos graons més i hom té la sensació d'haver entrat en una cripta.

Ara falta la part original de ponent, destruïda per fer-hi un chor, i engrandir una mica l'església al mitgar el segle passat, adosat hi havia un altar que la tradició el té per molt de mèrit, que havia sigut del convent dels Servites d'Empúries, així com sis pintures sobre taula representant misteris del Sant Rosari que ornaven les parets d'aquest temple, l'altar desaparegué ja fa molts anys, i les taules al luctuós juliol del 1936, i no per culpa dels saldetencs, incapaços de semblant incultura. Lo que dites obres d'art fossin del convent d'Empúries no fa d'estranyar, alguns dels religiosos Servites exclaustats al 1835, quedaren de rectors en les parròquies dels nostres pobles no ho sabem de

Saldet, en 1844 el Rt. D. Josep Carreras ho era a la de Vellveraia, ells fomentaren en la nostra terra les devocions al Sant Crist i a la Verge dels Dolors, i és tradició que la de la Verge del Remei a Saldet.

Llavors l'interior d'aquesta església era enlluït i pintat i ple d'altars barrocs i neoclàssics, i fa més de seixanta anys que a Saldet s'hi celebra una gran festa, per beneir una campana i posar-la junt amb la que hi havia d'antic, en un campanaret d'espadanya fet de nou, i que tan enlletgeix l'exterior d'aquest sant temple.

Diu el senyor Montsalvatge en la seva obra *Notícies Històriques* dels temples de la diòcesis gironina, que el de Saldet havia estat dedicat a Sant Sadurní bisbe i en 1362 ja ho era a Santa Eugènia màrtir, hi havia sigut sufragani del de Sant Martí de l'Armentera. En aquests poblets no hi ha memòria d'aquestes notícies, mes tampoc és d'estranyar; Saldet està junt a un camí que per la toponímia és el seguit per les hosts franques a deslliurar Empúries del jou musulmà, i res de particular seria s'hi hagués venerat al Sant bisbe de Tolosa que ho era i és encara a Montiró, poble molt pròxim a Saldet i amb termes llimdants, també ho són els d'Empúries i l'Armentera i en els dos s'hi venera de molt antic a Sant Martí bisbe de Tours, entre aquests poblats hi ha més distància que de Saldet a Montiró, i per tal de no restar esplendor a la festa patronal d'aquest darrer poble Saldet deixés de tenir-lo per patró de la seva església, devocions que hi foren portades pels francs. Els saldetencs fa molts anys veneren a Santa Eugènia màrtir dels primers segles de l'Església Cristiana, i probable que Saldet per la seva proximitat a Empúries i el cementiri antic existent al seu entorn, tingués un nucli cristià que ja venerés a Santa Eugènia dedicant-li la seva església, doncs sembla per restes que es veuen l'edifici actual fou construït sobre un altre.

De pocs anys el temple parroquial de Saldet ha sigut restaurat, millor dit tornat a la seva pristina bellesa, obra en la qual hi ha intervingut tot el poble, i altre vegada llueixen els nobles carrers de pedra gris de Vilacolum en que fou construïda entre els segles XII i XIII. En el petit engrandiment fet al segle passat al peu del temple hi ha la bella pila baptismal del segle XVI, hi comença la nau romànica parets i volta són de pedra, a la dreta el portal d'entrada, en un dels graons la pila beneïtera buidada en un capitell romànic molt arcaic, després de mitja nau a l'esquerra l'altar a la Mare de Déu del Remei i a la dreta el del Sant Crist i la Verge Dolorosa. Ve l'arcada que s'apropa al presbiteri apuntada com la volta, aquest bell arc que té un si és o

no és de ferradura, comunica a tot el temple una gran esbeltesa i un encant extraordinari, ve un petit espai amb un finestró a migjorn entre aquest arc i el de l'àbsis, també apuntat, el lloc de l'àbsis es semicircular i té una finestrella a orient, l'altar una llossana de pedra sostinguda per una paret de carreus, rera i sobre una socolada de pedra es dreça la imatge de la inclita màrtir, a qui està dedicat aquest bell i auster temple.

I perquè tot fos de meravella, un artista de Barcelona de pas en la nostra terra, esculpí aquesta formosa imatge en un noguer vingut centenari al verger del mas Llausas, Santa Eugènia agraïda degué complaure's en acompanyar l'ànima de En Josep Bartrina, en el suprem viatge de la tenebra de la mort a la llum del Paradís.

El Déu de la misericòrdia, sigui, sobre tots.